

MAMLAKATIMIZDA TIBBIY SUG'URTANI RIVOJLANISH JARAYONLARI

Ravshanov Azamat Azimjonovich ¹¹ O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi magistrantiNomozova Qumri Isoyevna ¹¹ O'zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi professori v.b.MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received:11.06.2025

Revised: 12.06.2025

Accepted:13.06.2025

KALIT SO'ZLAR:

sug'urta, tibbiy
sug'urta, ixtiyoriy
sug'urta, majburiy
sug'urta, polis, hayot
sug'urtasi, tibbiy
shartnoma.

Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi qonunchiligida "tibbiy sug'urta shartnomasi" tushunchasining mavjud emasligi, bu boradagi huquqiy bo'shliqlar va amaliyotdagi muammolar tahlil qilinadi. Muallif tibbiy sug'urtaning hayot va sog'liqni sug'urtalashdan farqli ravishda, o'ziga xos xususiyatlarga ega sug'urta turi ekanini asoslaydi. Qonunchilikda bu tushuncha mustahkamlanmagan bo'lsa-da, ijtimoiy ehtiyojlar va sog'liqni saqlash tizimidagi islohotlar ushbu sug'urta turini joriy etish zaruriyatini yuzaga keltirmoqda.

KIRISH. Milliy qonunchiligimizda "tibbiy sug'urta shartnomasi" tushunchasi mavjud emas. Hatto FKda, bu shartnoma sug'urta shartnomasining turi sifatida ham o'z aksini topmagan. Bu shartnoma fuqarolarning sog'lig'ini saqlash munosabatlarida qo'llaniladigan sug'urta shartnomasi turidir. Lekin mazkur shartnomani aslo hayot va sog'liqni sug'urtalash shartnomasi bilan almashtirish mumkin emas. Tibbiy sug'urta shartnomasi o'z xususiyatlari, qo'llanilish sohasi va funksiyalari bilan hayot va sog'liqni sug'urtalash shartnomasidan farq qiladi. Tibbiy sug'urta mamlakatimiz uchun noan'anaviy bo'lgan sug'urta xizmatlaridan biridir. Hanuzgacha amaldagi qonunchilikda tibbiy sug'urta tushunchasi, qo'llanish sohasi haqida izoh va tushunchalar nazarda tutilmagan. O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining 2002 yil 8 fevraldagi 18sonli buyrug'i bilan tasdiqlangan "Ixtiyoriy tibbiy sug'urtani amalga oshirish bo'yicha metodik ko'rsatma" mavjud. Lekin u meyoriy hujjat

tusiga ega emas. Mazkur munosabatning huquqiy asosi va ixtisoslashgan yo'nalishi aniq bo'lmaganligi sababli hanuzgacha mazkur sug'urta turi respublikamizda sust rivojlanmoqda.

Ilmiy adabiyotlarda ham "tibbiy sug'urta" atamasi muomalaga endilikda kirib kelmoqda. Shu sababli ham milliy fuqarolik huquqi darsliklarida mazkur tushuncha bilan bog'liq aniq qoidalar va nazariy tushunchalar mavjud emas (Masalan, "Fuqarolik huquqi" darsligida tibbiy sug'urtada pulning evaziga sug'urta qildiruvchiga tibbiy muolaja ko'rsatiladi. Sug'urta tovonining miqdori va tartibi sug'urta qildiruvchining arizasiga muvofiq, shuningdek shartnoma shartlariga asosan amalga oshiriladi", tarzidagi jumla uchraydi. // Fuqarolik huquqi. Ikkinchi qism. –Toshkent, Ilm-ziyo, 2008. – 543 b.). Lekin o'tkazilgan ilmiy tadqiqotlarda mazkur masala e'tibordan chetda qolmagan. Masalan, M.Aminjonovanning ta'kidlashicha, mamlakatimizda, sug'urta bozorini shakllantirish hamda kengaytirish yo'lida amalga oshirilishi lozim bo'lgan dolzarb vazifalar qatorida, eng avvalo, sug'urta xizmati shakllarini keskin kuchaytirish va biz uchun noan'anaviy bo'lgan (tibbiy sug'urta, ishsizlik sug'urtasi, pensiya sug'urtasi va x.k.) sug'urta xizmatlarini keng joriy etishga alohida e'tibor qaratish zarur (Aminjonova M.A. Bozor iqtisodiyoti sharoitida sug'urta xizmati ko'rsatishning fuqarolik-huquqiy muammolari. –Toshkent, 2006. –B. 15.). Ayrim mualliflar O'zbekiston Respublikasi sug'urta bozorida ko'rsatilayotgan sug'urta xizmatlarining ayrim turlarini sanab o'tish jarayonida tibbiy sug'urtani ham tilga olishadi (Ashurova N., Baxriddinov A. Sug'urta shartnomasi. –Toshkent, TDYUI, 2010. –B. 230.).

Xorijiy mamlakatlarda chop etilgan ilmiy ishlanmalarni tahlil etish jarayonida ham "tibbiy sug'urta" tushunchasi bo'yicha yagona yondashuv mavjud emasligiga guvoh bo'lamiz. Mamlakatimizdan farqli o'laroq, xorijda aholini ijtimoiy himoyalash va ular sog'lig'ini saqlashda tibbiy sug'urtaning o'rni katta. Shu sabab ham ayrim mualliflar o'zini o'zi tibbiy sug'urta qilish inson salomatligini ta'minlashga xizmat qilishini ta'kidlaydilar (⁴Sviderskiy A.V. Administrativno-pravoviyе problemi upravleniya ob'yazatelnim meditsinskim straxovaniyem v Rossiyskoy Federatsii. Diss/kand. yurid. nauk. –Tyumen: 2001, -199 s.).

Bundan tashqari, mualliflar tomonidan tibbiy sug'urta tushunchasini yoritishda uning kasallik bilan bog'liq bo'lgan turli xarajatlar, tibbiy xizmat ko'rsatish obekti bo'lgan sug'urtaning bir turi (Ayushiyev A.D., Rusakova O.I. Meditsinskoye straxovaniye: Ucheb. posobiye. – Irkutsk: IGEA, 1997. – S. 40), sug'urta faoliyatining alohida tashkiliy-huquqiy shakli (Shaxov V.V. Vvedeniye v straxovaniye: Ucheb. Posobiye. 2-ye izd., pererab. i dop. – M.: Finansi i statistika, 1999. – S. 24), har qanday ko'rinishdagi sog'liqni yo'qotish jarayonida aholini ijtimoiy himoya qilish shakli va vositasi (Finansi/V.M. Rodionova, Y.Y. Vavilov, L.M. Goncharenko i dr.; pod red. V.M. Rodionovoy. – M.: Finansi i statistika,

1993. – S. 187.) sifatidagi talqinlari ham mavjud.

Tibbiy sugʻurta bilan bogʻliq mazkur tushunchalarning mohiyatiga eʼtibor beradigan boʻlsak, ular asosan tibbiy sugʻurtaning iqtisodiy va sotsial nuqtai nazardan yondashuv jarayonida shakllanganligiga guvoh boʻlamiz. Tibbiy sugʻurta davlatning aholi sogʻligʻini saqlashdagi siyosatlaridan bir koʻrinishidir. Bu orqali fuqarolarga vaqti kelganda “bepul” sugʻurta puli evaziga davolanish imkoniyati beriladi va shu orqali aholining ayrim qatlamlari ijtimoiy himoyalanaadi (Sotsialnaya meditsina i organizatsiya zdravooxraneniya// rukovodstvo dlya studentov: v 2 tomax. –M.: SPb, 1998. –S. 237-238.). Bu borada shuni qoʻshimcha qilish kerakki, aholi sogʻligʻini saqlashda 100 foiz tibbiy sugʻurta mablagʻlari jalb qilinmaydi. Ayrim hollarda davlat byudjeti mablagʻlari, ayrim hollarda xususiy shaxslarning oʻz mablagʻlari tibbiy xizmat uchun haq toʻlashga yoʻnaltirilishi mumkin. Masalan, harbiylar sogʻligʻini saqlash va ularni davolash xarajatlari koʻpincha davlat byudjeti hisobidan amalga oshiriladi. Nazarimizda, bu hollarda nafaqat byudjet mablagʻlaridan tashqari sugʻurta mablagʻlarini qoʻllash, balki sugʻurta tashkilotlari va tibbiy muassasalar bilan hamkorlik aholi salomatligini saqlashda ish unumdorligining oshishiga va iqtisodiy manfaatdorlikning reallashuviga sabab boʻladi.

Haqiqatan ham tibbiy sugʻurta sogʻliqni saqlashdagi aholi ehtiyojlarining ijtimoiy himoya shakli sanaladi. Tibbiy sugʻurta bir necha sugʻurta turlaridan iborat boʻlib, u dasturiga kiritilgan tibbiy xizmatlar uchun tibbiy muassasaga murojaat etgan sugʻurtalangan shaxs davolanish va oʻz sogʻligʻini tiklash uchun qoʻshimcha sarf-xarajatlarni qisman yoki toʻliq qoplash darajasida sugʻurta toʻlovlarini amalga oshirish kabi sugʻurtalovchi majburiyatlaridan iborat munosabatdir. Mazkur shartnomaviy munosabatlarda bevosita va bilvosita sugʻurta tashkilotlari, sugʻurtalanuvchi va tibbiy muassasa ishtirok etadi. Mazkur uch subekt oʻrtasidagi huquqiy aloqa tibbiy sugʻurta shartnomaviy munosabatlarining vujudga kelish asosi sifatida baholanadi.

Huquqiy munosabatda sugʻurtaning ushbu turi qonun hujjatlariga mos holda huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy asoslarda fuqarolarning tibbiy ehtiyojlarini belgilashda muhim ahamiyatga ega boʻladi. Qonun fuqarolarni tibbiy yordamga boʻlgan konstitusiyaviy huquqlarini taʼminlaydi. Tibbiy sugʻurtaning maqsadi shundan iboratki, fuqarolarga sugʻurta hodisasi sodir boʻlganda toʻplangan mablagʻlar hisobidan tibbiy yordamni olishi yoki profilaktik chora-tadbirlarni moliyalashtirishni kafolatlash bilan bogʻliqdir. Fuqarolik-huquqiy munosabat subekti hisoblangan har qanday fuqaro (fuqaroligidan qatʼiy nazar) tibbiy sugʻurta munosabati ishtirokchisi boʻlishi mumkin.

Mamlakatimizdan farqli oʻlaroq, xorijda aholini ijtimoiy himoyalash va ular sogʻligʻini

saqlashda tibbiy sug'urtaning o'rni katta. Shu sabab ham ayrim mualliflar o'zini o'zi tibbiy sug'urta qilish inson salomatligini ta'minlashga xizmat qilishini, inson o'z sog'lig'i haqida qayg'ursagina salomatligini saqlash usuli sifatida shartnoma tuzishga qaror qilishini, tibbiy sug'urta shartnomasi o'z holicha inson salomatligini saqlash usuli ekanligini ta'kidlashadi (Sviderskiy A.V. Administrativno-pravoviyе problemi upravleniya ob'yazatel'nim meditsinskim straxovaniyem v Rossiyskoy Federatsii. Diss... kand. yurid. nauk. –Tyumen: 2001. – 199 s.). Yuridik ensiklopediyalarda ko'rsatilishicha, tibbiy sug'urta shartnomasi bu sug'urta qildiruvchi va sug'urtalovchi tibbiy tashkilot o'rtasidagi kelishuv bo'lib, unga muvofiq, sug'urtalovchi sug'urtalangan shaxslarga majburiy va ixtiyoriy tibbiy sug'urta dasturlari bo'yicha tibbiy yordamni yoki boshqa xizmatlarni ma'lum hajm va sifatda tashkillashtirish va moliyalashtirish majburiyatini oladi.

Ko'pgina olimlar tibbiy sug'urta shartnomasi umumiy sug'urta shartnomalaridan farq qilishini, uning asosiy maqsadi faqat tibbiy ehtiyojlarni qondirishga qaratilganligi, sug'urta munosabatlaridan kelib tushgan mablag'lar sug'urta hodisasi yuz berganda sug'urtalanuvchi emas, tibbiy tashkilotga to'lanishi bilan farqlanishini ta'kidlab va o'z-o'zidan aksariyat hollarda tibbiy sug'urta shartnomasiga ta'rif berishdan tiyladilar.

Ayrim mualliflarning fikricha, sug'urta munosabatlari subektlari o'rtasidagi tibbiy sug'urtani fuqarolik-huquqiy tartibga solish asosi shartnoma hisoblanadi, unda sug'urta munosabatlari ishtirokchilarining huquq va majburiyatlari, mazkur munosabat uchun zarur bo'lgan holatlar, javobgarlik kabi masalalar o'z ifodasini topadi. Bularning barchasi fuqarolarning huquqiy himoyasi va qonuniy manfaatlarini ifodalash imkonini beradi.

Demak, yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, tibbiy sug'urta shartnomasi tushunchasi bo'yicha olimlar o'rtasida ham aniq bir yondashuv mavjud emas. Bu fuqarolik qonunchiligida mazkur shartnoma tushunchasi va u bilan bog'liq normalarning mavjud emasligi bilan belgilanadi.

Tibbiy sug'urta shartnomasining tushunchasi ishlab chiqilishi uchun uning mohiyatini ham aniqlab olish zarur. Tibbiy sug'urtaning mohiyati, eng avvalo, aholi sog'lig'ini saqlash borasidagi davlat siyosati bilan chambarchas bog'liqdir. Tibbiyotda o'tkazilayotgan islohotlar natijasida aholiga sog'liqni saqlash sohasida ko'rsatiladigan xizmatlar samaradorligini oshirish choratadbirlari amalga oshirildi.

Mamlakatimizda yangi yilni jamiyatimiz hayotining muayyan muhim jabhalariga bag'ishlash, o'sha sohadagi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarga keng jamoatchilik e'tiborini jalb qilish, muammolarni belgilash va ularning hal etilishiga barcha kuch hamda imkoniyatlarni keng jalb qilish yaxshi an'anaga aylanib qoldi. 1997 yildan boshlab yangi,

kirib kelayotgan yil nomlanishi, shu sohalaridagi ishlar kuchaytirilishiga, ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun katta davlat va jamiyat mablag'lari jalb etilishiga imkon berdi. E'tibor beradigan bo'lsak, mazkur yillarning aksariyati sog'liqni saqlash bilan bevosita bog'liqdir. Masalan, "Sihatsalomatlik yili", "Homiylar va shifokorlar yili" kabi. "Ijtimoiy himoya yili" Davlat dasturida ijtimoiy himoyaga sarflanadigan nodavlat homiylik mablag'lari 483 mlrd. so'm bo'lgani holda, uning 270 mlrd. so'mdan ko'prog'i nodavlat, xayriya mablag'larini tashkil etdiki, bu umumiy sarflangan mablag'larning 70 foizga yaqinini tashkil qiladi. Davlat tomonidan o'tkazilayotgan barcha islohotlar, qabul qilingan davlat dasturlari mazmunidan davlatning aholi sog'lig'ini saqlash, tibbiy xizmat sifatini oshirish, kam ta'minlangan aholi qatlamlarini muhofaza qilishga qaratilganligini anglab olish qiyin emas. Demakki, bu sohadagi amalga oshirilayotgan ishlarni yanada rivojlantirish, aholi sog'lig'ini saqlashni yangi bosqichga olib chiqish, sohaga nodavlat tashkilotlarini, jumladan, sug'urta tashkilotlari mablag'larini jalb etish maqsadga muvofiqdir. Bu borada esa tibbiy sug'urta eng qulay vosita hisoblanadi.

D.Bland sug'urtaning tabiati haqida fikr yuritar ekan, sug'urtalovchi moddiy ahvolni himoya qiladi, uning egasiga zararlarni qoplash uchun resurslar beradi yo ruhi va tanasi yoki sog'liqni tiklash yoxud uni nogiron sifatida qulay sharoitda saqlash uchun muayyan xarajatlarni taqozo etuvchi shaxsni qo'llab-quvvatlaydi, degan fikrni bildiradi.

Boshqa mualliflarning ta'kidlashlaricha esa, sug'urtalanuvchi, sug'urta munosabatiga kirishib, nafaqat sug'urta hodisasi natijasida ko'rishi mumkin bo'lgan talofat va zararlarni bartaraf etishga yordam beruvchi sug'urta to'lovini olish va sug'urta hodisasi yuz bergan taqdirda, sug'urta to'lovi amalga oshirilishini yuridik jihatdan kafolatlovchi sug'urtalovchining majburiyati uchun, balki himoyalanganlik hissiga ega bo'lish uchun ham haq to'laydi va bu unga ruhiy xotirjamlik baxsh etadi, unda o'z kelajagiga bo'lgan ishonchni mustahkamlaydi.

Ushbu fikrlarga tayanib, tibbiy sug'urtaning mohiyatini qisqacha tibbiy muassasa xizmatiga muhtoj fuqarolarni ixtiyoriy yoki majburiy tibbiy sug'urta shartnomasiga muvofiq, sug'urta tashkilotining to'liq yoki qisman moliyalashtirishi hisobiga tibbiy xizmatdan foydalanish imkoniyatining berilishi bilan bog'lash mumkin.